

## КВАЗИСУБ'ЄКТНІСТЬ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ: ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ВИКЛИКИ

## QUASI-SUBJECTIVITY IN DIGITAL SPACE: PSYCHOLOGICAL MECHANISMS AND CHALLENGES

У статті висвітлено актуальні проблеми квазисуб'єктності людської взаємодії в цифровому просторі, зокрема в контексті комунікації з цифровими агентами та штучним інтелектом. Досліджено психологічні механізми, які узаasadнюють формування квазисуб'єктної взаємодії, зокрема роль соціальних норм, когнітивного дисонансу, психологічного захисту та адаптивних когнітивних стратегій. Проаналізовано специфіку цих процесів з урахуванням вікових особливостей користувачів, передусім молоді, котра перебуває на етапі формування базових моделей соціальної взаємодії. Обґрунтовано важливість розвитку цифрової компетентності, яка охоплює формування критичного мислення та навичок емоційної регуляції як важливого чинника збереження цілісності суб'єктності в умовах стрімкої технологічної трансформації комунікативних практик. Визначено основні психологічні аспекти квазисуб'єктності, зокрема відтворення соціальних норм у взаємодії з неособистісними агентами, подолання когнітивного дисонансу через ритуалізацію ввічливості, роль психологічного захисту в зменшенні тривожності перед новими технологіями, а також трансформацію когнітивних механізмів суб'єктності, що забезпечує адаптивність психіки в цифровому просторі. Розглянуто як позитивні, так і негативні наслідки квазисуб'єктної взаємодії, зокрема потенційну ерозію емпатії, зниження рівня міжособистісної чутливості та формування поверхневих моделей спілкування, які можуть ускладнювати реальні соціальні контакти. Здійснено аналіз комплексної освітньої моделі, розробленої на засадах освітнологічної теорії А.В. Фурмана, що сприяє гармонізації психофізіологічних ресурсів студентів, розвитку їхньої мотивації та особистісних рис-якостей в умовах сучасних викликів, зокрема воєнної реальності та стрімкого розвитку цифрових технологій. Аргументовано значущу роль модульно-розвивального підручника як квазисуб'єкта вітакультурного діалогування, що підтримує полісмыслову взаємодію здобувачів освіти з навчальним матеріалом та оптимізує процеси їх саморозвитку. Доведено, що квазисуб'єктність у цифровому просторі діє як складний психічний механізм адаптації людини до трансформації комунікативного довкілля, що поєднує збереження традиційних соціальних норм із формуванням нових моделей поведінки. Доведено необхідність подальших досліджень у сфері міждисциплінарного вивчення впливу цифрових технологій на розвиток суб'єктності, а також на психологічну ефективність конструктивної взаємодії особи зі штучним інтелектом як квазисуб'єктом. Розкрито характер процесів квазисуб'єктності, зосереджено увагу на їх психологічній динаміці, функціональних особливостях та впливі на формування особистості у цифрову епоху. Запропоновані теоретичні й практичні підходи слугують підґрунтям для подальшого розроблення ефективних стратегій адаптації, розвитку

цифрової компетентності та збереження глибинної суб'єктності людини в умовах стрімкого техногенного прогресу.

**Ключові слова:** квазисуб'єктність, квазисуб'єкт, цифровий простір, штучний інтелект, адаптація, комунікація, когнітивність, соціальні норми, психологічний захист, цифрова компетентність, емпатія, міжособистісна взаємодія, модульно-розвивальне навчання, особистісний розвиток.

The article highlights the current problems of quasi-subjectivity of human interaction in the digital space, in particular in the context of communication with digital agents and artificial intelligence. The psychological mechanisms that underlie the formation of quasi-subjective interaction are investigated, in particular the role of social norms, cognitive dissonance, psychological defense and adaptive cognitive strategies. The specifics of these processes are analyzed taking into account the age characteristics of users, primarily young people who are at the stage of forming basic models of social interaction. The importance of developing digital competence, which includes the formation of critical thinking and emotional regulation skills as an important factor in preserving the integrity of subjectivity in the conditions of rapid technological transformation of communicative practices, is substantiated. The main psychological aspects of quasi-subjectivity are identified, in particular, the reproduction of social norms in interaction with impersonal agents, overcoming cognitive dissonance through the ritualization of politeness, the role of psychological protection in reducing anxiety before new technologies, as well as the transformation of cognitive mechanisms of subjectivity, which ensures the adaptability of the psyche in the digital space. Both positive and negative consequences of quasi-subjective interaction are considered, first of all, the potential erosion of empathy, a decrease in the level of interpersonal sensitivity and the formation of superficial communication models that can complicate real social contacts. An analysis of a comprehensive educational model developed on the basis of the educational theory of A.V. Furman, which contributes to the harmonization of psychophysiological resources of students, the development of their motivation and personal traits in the conditions of modern challenges, in particular, military reality and the rapid development of digital technologies, is carried out. The significant role of the modular-developmental textbook as a quasi-subject of vitacultural dialogue is argued, which supports the polysemantic interaction of education seekers with educational material and optimizes the processes of their self-development. It is proved that quasi-subjectivity in the digital space acts as a complex mental mechanism of human adaptation to the transformation of the communicative environment, which combines the preservation of traditional social norms with the formation of new models of behavior. The need for further research in the field of interdisciplinary study of the impact of digital

УДК 159.9.01+955  
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.76.64>  
Стаття поширюється на умовах  
ліцензії CC BY 4.0

**Миколук Ю.М.**

здобувач третього рівня вищої освіти  
Західноукраїнський національний  
університет

*technologies on the development of subjectivity, as well as on the psychological effectiveness of constructive interaction of a person with artificial intelligence as a quasi-subject, is proven. The nature of the processes of quasi-subjectivity is revealed, attention is focused on their psychological dynamics, functional features and impact on the formation of personality in the digital age. The proposed theoretical and practical approaches serve as a basis for*

*further development of effective adaptation strategies, development of digital competence, and preservation of deep human subjectivity in conditions of rapid technogenic progress.*

**Key words:** quasi-subjectivity, quasi-subject, digital space, artificial intelligence, adaptation, communication, cognitive, social norms, psychological protection, digital competence, empathy, interpersonal interaction, modular and developmental learning, personal development.

### **Актуальність і проблемне поле дослідження.**

Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій та їх інтенсивним впливом на всі сфери життєдіяльності людини, зокрема на освітній простір і міжособистісну комунікацію. У сучасних умовах інтеграції штучного інтелекту в професійну діяльність та повсякденне спілкування виникає потреба в глибокому осмисленні психологічних механізмів, що забезпечують ефективну взаємодію людини з цифровими агентами. Особливо актуальним є вивчення феномену квазісуб'єктності як спотвореної форми суб'єктності, що формується в процесі взаємодії з чат-ботами та іншими штучними інтелектуальними системами.

Проблемне поле дослідження охоплює низку міждисциплінарних питань, пов'язаних із трансформацією суб'єктності в цифровому просторі, психологічними аспектами адаптації до нових форм комунікації та ризиками ерозії міжособистісних навичок у зв'язку з поширенням квазісуб'єктних моделей взаємодії. Важливими є також проблеми психологічного захисту та подолання тривожності, викликані невизначеністю і втратою контролю під час взаємодії зі штучним інтелектом, а також необхідність розроблення освітніх підходів для формування цифрової компетентності, що охоплює критичне мислення та емоційну регуляцію.

Таким чином, запропоноване дослідження спрямовано на виявлення психологічних закономірностей, що узасаднюють квазісуб'єктність людської взаємодії із цифровими агентами, та розроблення рекомендацій для забезпечення гармонійного розвитку особистості в контексті сучасних технологічних трансформацій соціальної комунікації.

**Мета дослідження** полягає в комплексному психологічному обґрунтуванні феномену квазісуб'єктності людської взаємодії в цифровому просторі, зокрема в контексті взаємодії зі штучним інтелектом та цифровими агентами, а також у виявленні основних психологічних механізмів, що забезпечують адаптацію особистості до нових форм комунікації, з огляду на як позитивні, так і потенційно ризикові наслідки цього процесу. Важливим аспектом тут є розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій для підтримки суб'єктності людини, збереження глибокої міжособистісної взаємодії та формування цифрової компетентності в сучасних освітніх та соціальних контекстах.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань дослідження**:

- проаналізувати теоретико-методологічні підходи до поняття суб'єктності та квазісуб'єктності у філософсько-психологічному дискурсі, виявити особливості їх прояву в умовах цифрової взаємодії;
- визначити психологічні аспекти квазісуб'єктності, що виникають у процесі комунікації з цифровими агентами, зокрема з чат-ботами та системами штучного інтелекту;
- розглянути вплив цифрової взаємодії на розвиток комунікативних навичок, емоційної регуляції та міжособистісних компетенцій, особливо в молодих користувачів цифрових технологій;
- дослідити механізми психологічного захисту, зокрема роль ввічливості та ритуалізації комунікації, в подоланні тривожності та когнітивного дисонансу під час взаємодії зі штучним інтелектом;
- оцінити потенційні ризики, пов'язані зі зменшенням глибини суб'єктності в цифровому просторі, й визначити шляхи збереження психоемоційної стабільності та міжособистісної чутливості;
- розробити рекомендації щодо формування цифрової компетентності, яка містить критичне мислення та емоційну регуляцію, для сприяння конструктивній взаємодії з цифровими агентами в освітньому процесі та професійній діяльності.

Виконання цих завдань дозволить систематизувати наявні наукові знання, підвищити розуміння психологічних процесів, що відбуваються в умовах цифрової трансформації соціальної взаємодії, та сприятиме розробленню практичних заходів, які забезпечать гармонійний розвиток особистості в епоху інформаційних технологій.

Об'єктом вивчення є психологічні процеси та механізми, які виникають у взаємодії людини з цифровими агентами, зокрема зі штучним інтелектом і чат-ботами, у контексті сучасного цифрового простору.

Предмет дослідження становлять особливості прояву квазісуб'єктності в людській взаємодії з цифровими агентами, а також психологічні чинники, що впливають на адаптацію особистості до нових форм комунікації, включно з механізмами психологічного захисту, когнітивними стратегіями і розвитком комунікативних навичок в умовах цифрової трансформації соціальної взаємодії.

**Методи дослідження** базуються на міждисциплінарному підході та охоплюють теоретичні інструменти, що дозволяють комплексно вивчити психологічні аспекти квазісуб'єктності у взаємо-

дії людини з цифровими агентами. Застосований філософсько-психологічний аналіз феномену взаємодії дозволив розкрити дидактичні, телеологічні, психомистецькі та методологічні аспекти освітнього процесу в цифровому просторі. Такий підхід забезпечив всебічне висвітлення проблемного поля дослідження, дозволив виявити як позитивні, так і потенційно ризиковані психологічні наслідки взаємодії людини із цифровими технологіями, а також визначити напрями подальшого розвитку теоретико-прикладних підходів у сфері психології цифрової взаємодії.

#### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Із позиції сучасності штучний інтелект (далі – ШІ) діє як інтерактивний агент, який формує враження суб'єктивності завдяки здатності до адаптації й відповідей на запити людини. Взаємодія зі ШІ створює ілюзію спілкування як із квазісуб'єктом, хоча насправді система програмного забезпечення є лише набором алгоритмів і модулів, які опрацьовують і генерують відповіді на запити користувача. Важливим аспектом тут є те, що останній сприймає ці відповіді як «рецепцію» інтелекту, хоча насправді ШІ не володіє свідомістю чи самосвідомістю, а лише ефективно моделює комунікацію, базуючись на заздалегідь закладених алгоритмах та даних.

Психологічно таке сприйняття ШІ як квазісуб'єкта можна пояснити через механізм антропоморфізму, за якого людина приписує особисті властивості об'єктам або технологіям, з якими взаємодіє. Це дозволяє користувачеві з легкістю сприймати ШІ як суб'єкта комунікації, навіть якщо він не має реального емоційного досвіду чи інтенцій, характерних для живих істот, і, тим більше, для самої людини.

Отже, система програмного забезпечення є найбільш відповідним терміном для опису ролі ШІ в комунікації з людиною, оскільки цей термін відображає як технічну основу, так і можливість інтерактивної взаємодії, яка створює ілюзію квазісуб'єктної взаємодії з користувачем.

У сучасному науковому дискурсі дедалі частіше порушується питання трансформації суб'єктності в умовах постмодерної культури, цифровізації та розмивання меж між автентичним Я та інтерфейсами соціальних мереж. Традиційні уявлення про суб'єкта як автономного, раціонального агента поступово втрачають пояснювальну силу в ситуаціях, де взаємодія між людьми опосередковується символічними, технічними чи соціально сконструйованими формами. Саме в цьому контексті постає феномен квазісуб'єктності – стану, за якого учасники міжособистісної або міжсуб'єктної взаємодії зберігають зовнішні атрибути суб'єкта, але втрачають його онтологічну повноту.

Проблема квазісуб'єктності набуває особливої актуальності у зв'язку з поширенням взаємодій, де суб'єкт не постає носієм внутрішньої ініціативи, рефлексивності чи відповідальності, а радше функціонує як компонент складної комунікатив-

ної чи соціотехнічної системи. На думку С. Кримського, сучасна культура продукує феномен «розпорошеного суб'єкта», що лише умовно зберігає ознаки індивідуальності, поступаючись системним формам впливу [10]. У психології ж цей процес постає через поняття девальвації самості, втрати суб'єктивної присутності людини у світі або редукції мотиваційних структур, що визначають цілісну поведінку особистості [16].

Феномен квазісуб'єктності є синергійним, людиновимірним. Тому його осмислення можливе лише на перетині філософських концепцій суб'єктності, психологічної теорії особистості та аналізу соціальних механізмів взаємодії. Причому філософсько-психологічне обґрунтування цього явища вимагає відстеження його ґенези, вивчення структурних характеристик і наслідків адекватного для розуміння природи сучасної людської взаємодії.

Поняття суб'єкта у філософії має складну еволюцію: від картезіанської моделі раціонального Я, яке мислить і, отже, існує, до постмодерного бачення суб'єкта як дискурсивної конструкції. У класичній філософії суб'єктність мислилась через автономність, свідомість, здатність до самопричинення. І. Кант, зокрема, ототожнював суб'єкта з моральною особистістю, котра відповідальна за вибір і дію [7]. У XX столітті ці характеристики були переглянуті в контексті екзистенціалізму, феноменології та постструктуралізму.

Філософська критика стабільної суб'єктності особливо яскраво виявляється в працях М. Фуко, який вважав суб'єкта результатом дисциплінарних практик, а не вихідною даністю [17]. Ж. Дерріда, зі свого боку, демонтує поняття суб'єкта як самотої сутності, підкреслюючи його нестабільність, відкритість і залежність від мовного простору [27]. У межах цієї логіки можливим стає уявлення про носія активності, себто такого, який функціонує в просторі взаємодії, але позбавлений глибинного онтологічного ядра, – психодуховного світу індивідуального Я.

В українському філософському контексті важливим є внесок М.В. Поповича, який наголошував на історичній мінливості форм суб'єктності, пов'язаних зі зміною ціннісних систем і моделей культури. Він підкреслював, що модерна уява про суб'єкта як носія автономії поступово замінюється образом «дистанційованого Я», яке взаємодіє з інституційним довкіллям як умовним партнером [14].

З філософського погляду редукція суб'єктності означає процес, у межах якого людина частково або повністю втрачає здатність діяти самостійно, усвідомлено осмислювати власні дії та приймати незалежні рішення, передаючи ці функції зовнішнім чинникам чи іншим агентам. Це може бути наслідком зовнішнього тиску (технократизації, стандартизації соціального життя) або внутрішнього відчуження, коли людина не ототожнює себе із власними вчинками. Саме в таких контекстах виникає явище квазісуб'єктності – псевдосуб'єктного функціонування, в якому зберігаються лише

функціональні ознаки взаємодії (репліки, дії, відповіді), але відсутні психодуховне наповнення, суб'єктна насиченість переживань. При цьому варто зазначити, що префікс «квазі-» використовується як перша частина складних слів, що за значенням відповідає прикметникам «несправжній» чи «уявний» (наприклад, квазівчений) [3]. У цьому контексті суб'єкт трактується як людина, індивід або соціальна група, що є носієм активної предметно-практичної діяльності та пізнавальної активності [15].

З огляду на вищевказане квазісуб'єктність – це соціально-психологічний стан, в якому суб'єкт задіяний у міжособистісну або соціокультурну взаємодію, проте не виявляє суб'єктних рис-якостей у повному сенсі. Такий суб'єкт «присутній» у комунікації, однак його дія є радше відкликом, ніж ініціативою; відгуком, ніж промовою; відповіддю системи, а не іншому.

У філософії фрагментація цілісної суб'єктності розглядається як результат культурної, соціальної та дискурсивної еволюції, в межах якої суб'єкт дедалі більше стає продуктом зовнішніх структур і смислових полів. Постмодерне мислення, розчиняючи ідею автономного Я, натомість формує уявлення про множинні, тимчасові, інструментальні форми існування суб'єкта, зокрема й у спотвореному вигляді квазісуб'єкта.

Психологічна оптика дає змогу деталізувати цю картину, наголошуючи на внутрішніх процесах, які свідчать про редукцію суб'єктної буттєвості в ситуаціях взаємодії. Йдеться про послаблення емоційного задіяння в повсякденні, згасання ініціативи, приглушення смислотворення, функціоналі-

зацію поведінки. Усе це створює умови для такої комунікації, в якій учасники ніби присутні, але не «взаємодіють» у повному сенсовому обсязі. Вони діють, однак без особистісної інтенції; відповідають, однак не промовляють; функціонують, однак не творять зміст.

Феномен квазісуб'єктності варто осмислювати не як виняток, а як нову норму в низці сучасних соціокультурних контекстів. З одного боку, це явище може розглядатись як адаптивна форма взаємодії в умовах перевантаження інформацією, стресу, професійного вигорання. З іншого – воно несе ризики атрофії особистісної рефлексії, зниження глибини стосунків, знецінення відповідальності та автентичного вибору. Особливої ваги ця проблема набуває в освітньому, організаційному та медійному просторах, де механізми взаємодії часто задаються зовнішніми регламентами.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну верифікацію ознак квазісуб'єктної поведінки, аналіз її впливу на якість комунікації, психологічне благополуччя особистості та динаміку розвитку суб'єктності. Перспективним є також міждисциплінарний підхід, що поєднує психологічні, соціальні, культурні й технологічні аспекти людської різносуб'єктної взаємодії.

Отже, квазісуб'єктність є маркером глибших змін у структурі сучасного досвіду – як філософсько-онтологічного, так і психологічно-поведінкового. Її усвідомлення відкриває шлях до більш точного аналізу як сучасних форм комунікації, так і внутрішніх процесів особистісного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

### Порівняльний аналіз суб'єктності та квазісуб'єктності у філософському та психологічному контексті

| Критерій                      | Суб'єктність                                                                                                                                                                                                                                                                | Квазісуб'єктність                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|-------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1                             | 2                                                                                                                                                                                                                                                                           | 3                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Онтологічний статус           | Самодетермінована сутність, автономне Я (І. Кант, Е.Г.А. Гусерль). Суб'єкт є носієм унікального внутрішнього світу та спроможний до самопізнання й морального вибору. Його буття не зводиться до функції чи ролі – він існує як цілісність, що здатна змінювати світ і себе | Ситуативна або функціональна форма, породжена зовнішніми структурами (П.-М. Фуко, Ж. Дерріда). Вона позбавлена онтологічної глибини і постає як інструмент виконання визначених завдань. Така «сутність» формується не зсередини, а через дискурсивні практики, владу та контроль |
| Рівень внутрішньої активності | Високий: рефлексія, ініціатива, цілеспрямованість. Суб'єкт діє на основі усвідомлених переконань, формує наміри та здатен змінювати стратегії дії. Він критично осмислює власні переживання та відповідально реагує на виклики довкілля                                     | Низький: реактивність, шаблонність, обмежена емоційна присутність. Поведінка часто є автоматизованою, зумовленою зовнішніми подразниками чи алгоритмами. Домінує пасивне пристосування, а не ініціювання змін                                                                     |
| Смислотворення                | Осмислення дії та її ціннісних підстав (за О.Є. Фурман [24, с. 241]). Суб'єкт надає подіям особистісний сенс, трансформує досвід у внутрішню історію. Сенси постають не як задані, а як конструйовані в процесі взаємодії зі світом                                         | Девальвація смислу, дія без внутрішньої мотивації. Квазісуб'єкт функціонує в межах заданих сценаріїв, не замислюючись про значення своїх вчинків. Його активність орієнтована на результат, а не на зміст                                                                         |



| 1                             | 2                                                                                                                                                                                                                                                        | 3                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Форма взаємодії               | Діалог, суб'єкт-суб'єктна комунікація. У центрі – визнання іншого як рівного партнера, готовність до емпатії та зміни позиції. Така взаємодія ґрунтується на повазі, відкритості та співпереживанні                                                      | Формалізована або рольова взаємодія без особистісного задіяння. Комунікація зводиться до виконання функцій або ролей, визначених інструкцією. Втрачається щирість, а контакт перетворюється на обмін сигналами                                  |
| Механізми регуляції поведінки | Внутрішні (цінності, установки, саморефлексія). Суб'єкт контролює свої дії через усвідомлення власних переконань і моральних орієнтирів. Поведінка є результатом інтеграції досвіду, а не просто реакцією на стимули                                     | Зовнішні (соціальні норми, регламенти, скрипти). Поведінка квазісуб'єкта регулюється наказами, правилами або цифровими алгоритмами. Його дії часто не залежать від особистого оцінення ситуації                                                 |
| Типова сфера вияву            | Етична дія, творчість, партнерська взаємодія. Суб'єкт здатен до самопожертви, інновацій і відповідальної участі в соціальних процесах. Його діяльність завжди має екзистенційний вимір                                                                   | Бюрократизована взаємодія, вигорання, споживчі й цифрові патерни. Квазісуб'єкт функціонує в межах рутинних процесів і алгоритмізованих просторів. Його активність швидко втрачає енергію, породжуючи відчуження                                 |
| Інтерпретація в психології    | Особистість як суб'єкт життєвого шляху (В.О. Татенко, В.А. Роменець, Т.М. Титаренко, О.Є. Фурман). Суб'єктність трактується як здатність до цілепокладання, відповідальності та самотрансценденції. Вона пов'язана з побудовою смислового простору життя | Психологічна відсутність, функціоналізм у поведінці, втрата суб'єктного «ядра» (С.О. Лисіна). Особистість редукується до набору функцій, позбавлених глибокої ідентичності. Виникає ризик емоційної спустошеності та втрати життєвих орієнтирів |

У таблиці 1 узагальнено ключові характеристики суб'єктності та квазісуб'єктності, їх змістовні розбіжності у філософському і психологічному вимірах. Порівняння здійснюється за низкою критеріальних ознак, які мають принципове значення для розуміння внутрішньої структури взаємодії особистості в сучасному соціокультурному контексті.

Насамперед звертає на себе увагу онтологічна відмінність між двома формами існування людини у світі. Якщо суб'єктність ґрунтується на автономії, цілісності та здатності до смислотворення (на що особливо наголошується в працях О.Є. Фурман [4, с. 178–179; 24, с. 241]), то квазісуб'єктність постає як фрагментована, зовні детермінована структура, зумовлена впливами соціальних інституцій, дискурсивних практик і стандартів поведінки. Така трансформація підсилюється умовами постіндустріального суспільства, в якому внутрішній голос особистості часто витісняється технізованими або медійно нав'язаними сценаріями.

На психологічному рівні квазісуб'єктність проявляється у зменшенні глибини особистісної участі у взаємодії, втраті автентичної ініціативи та автоматизації поведінки. Це набуває особливої ваги під час аналізу професійної діяльності, освітніх процесів і повсякденного спілкування, де нерідко домінують рольові функції, що не стимулюють справжньої суб'єктної активності. Отже, діалог замінюється обміном соціально прийнятними повідомленнями, а дії особи – виконанням зовнішньо заданих алгоритмів.

Особливу увагу слід звернути на те, що квазісуб'єктність не є синонімом патології або дисфункції. У низці випадків вона виконує адаптивну роль, забезпечуючи мінімально необхідний рівень соціального функціонування за умов інформаційного перевантаження, емоційного виснаження або нормативного тиску. Водночас систематичне домінування квазісуб'єктної взаємодії може знижувати потенціал особистісного розвитку та ускладнювати реалізацію суб'єктного потенціалу Я.

Загалом, табл. 1. виконує подвійну функцію: з одного боку, в ній структуровано поняттєво-категорійний апарат дослідження, з іншого – можна побачити трансформацію суб'єктності як складного і динамічного феномену, що перебуває на перетині філософських та психологічних рефлексій. Цей аналітичний інструмент може бути корисним не лише в теоретичних розвідках, а й у практичному психодіагностичному чи консультативному полі діяльності професійного психолога.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та інтеграції ШІ в повсякденне життя відбувається поступова трансформація форм міжособистісної взаємодії. Особливо це стосується тих випадків, коли суб'єкт спілкування перестає бути виключно людиною, а з'являється новий тип співрозмовника – цифровий агент, чат-бот або інша форма штучного інтелекту. Саме в цій площині актуалізується поняття-уявлення про квазісуб'єктність як про стан, за якого взаємодія носить умовний, фрагментований характер, позбавлений повноцінної суб'єк-

тної рефлексії, але водночас сприймається як соціально значуща.

Одним із цікавих феноменів такого спілкування є практика вживання ввічливих фраз, зокрема подяк, звернень типу «будь ласка» під час взаємодії з чат-ботами. Як свідчать результати опитувань [29], понад 67% користувачів намагаються бути ввічливими у спілкуванні з цифровими агентами, мотивуючи це різними причинами: від елементарної ввічливості до страху потенційних негативних наслідків від «повстання машин» чи навіть об'єктивним бажанням отримати кращу відповідь [31]. Із психологічного погляду ця практика є важливим маркером квазісуб'єктності, що окреслює межі усвідомленого ставлення людини до об'єкта взаємодії.

Психологічно поведінку, пов'язану з формалізованою ввічливістю в комунікації зі штучним інтелектом, слушно розглядати як проєкцію соціальних норм і моделей взаємодії, що були інтерналізовані суб'єктом у процесі соціалізації. Однак, на відміну від живого співрозмовника, ШІ позбавлений емоційної та смислової сфери, не володіє внутрішнім світом, що призводить до фактичної імітації діалогу. Тому в психологічному плані спілкування з ШІ часто не виходить за межі квазісуб'єктної взаємодії, де суб'єктність користувача частково втрачає глибину і рефлексивність, переходячи у сферу ритуалізованих формальностей.

Відзначимо, що існує й практичний аспект подібної поведінки: для багатьох користувачів ввічливість під час роботи з ШІ слугує засобом створення комфортного, прогнозованого довкілля, яке зменшує тривожність і невизначеність. Психологічні теорії стресу та адаптації пояснюють, що формальні соціальні ритуали, навіть якщо вони звернені до неадаптивного агента, здатні знижувати внутрішній дискомфорт, відновлювати відчуття контролю над ситуацією.

Водночас, як зауважують експерти, така «ввічливість» не впливає на продуктивність або якість відповідей ШІ, адже алгоритми працюють без емоційного забарвлення. З позиції психодіагностики це означає, що квазісуб'єктність взаємодії з ШІ не дає реальної зворотної емоційної реакції, що могла би стати джерелом збагачення особистісного досвіду. Цей аспект підкреслює обмеженість цифрової комунікації як суб'єктноорієнтованої взаємодії і свідчить про ризик деградації справжніх соціальних зв'язків за умов надмірного залучення в цифровий простір.

З іншого боку, використання ввічливих форм у спілкуванні з чат-ботами може мати потенціал для розвитку соціальної емпатії і формування позитивних комунікативних навичок, особливо в дітей та підлітків, котрі активно контактують із цифровими медіа. Така практика здатна підтримувати алгоритми імітації поведінки, які в перспективі наблизитимуть машинний інтелект до реалістичної взаємодії, здатної стимулювати більш глибокі психологічні процеси.

Отже, психологічне обґрунтування квазісуб'єктності людської взаємодії в контексті сучасних цифрових технологій розкриває складний комплекс механізмів, де людина водночас виявляє і втрату, і трансформацію суб'єктності. Спілкування з ШІ фіксує своєрідний перехідний стан – від повноцінної суб'єктної взаємодії до автоматизованих форм, що підсилюють ритуалізовані моделі поведінки, але одночасно відкривають нові шляхи адаптації і психологічної безпеки.

У будь-якому разі психологічне дослідження квазісуб'єктності в цьому напрямку вимагає подальшого вивчення, зокрема в площинах особистісної ідентичності, самоусвідомлення, комунікативної компетентності та цифрової культури. Особливу увагу варто звернути на вплив таких процесів на розвиток і підтримку психічного здоров'я в умовах постійної взаємодії з віртуальними агентами, які дедалі ширше входять у соціальне довкілля людини.

З позиції психології феномен ввічливості під час спілкування з ШІ має кілька важливих аспектів. По-перше, ця практика віддзеркалює глибоко вкорінені соціокультурні норми, що регулюють поведінку людини в міжособистісному спілкуванні. Відповідно до теорії соціального навчання Альберта Бандури, людина моделює свою поведінку, наслідуючи зразки, закріплені в суспільстві, й формує відповідні реакції навіть у нових, техногенних контекстах [26]. Ввічливість у розмові з чат-ботом є прикладом такого моделювання, адже підтримує внутрішнє відчуття соціальної гармонії, навіть якщо об'єкт взаємодії не є вповні живою особистістю.

По-друге, психологічна мотивація прояву ввічливості в цьому випадку може бути пояснена феноменом когнітивного дисонансу [28]. Людина прагне узгодити власні дії зі своїми уявленнями про правильну поведінку. Коли вона вступає в діалог із цифровим агентом, який не здатний до справжнього емоційного відгуку, виникає внутрішнє напруження. Використання ввічливих формулювань допомагає знизити це напруження, підтримуючи когнітивну консистентність і задовольняючи соціальні очікування.

З метою поглиблення психологічного змісту досліджуваної проблематики та конкретизації авторських напрацювань у досягненні поставленої мети й розв'язанні основного завдання, доцільно звернутися до понад двадцятирічного досвіду кафедри психології та соціальної роботи ЗУНУ щодо впровадження в освітній процес сучасного університету інноваційної психодідактичної системи модульно-розвивального навчання А.В. Фурмана [20; 21; 22; 25]. Ця система базується на чотирьох взаємопов'язаних компонентах: а) ґрунтовній міждисциплінарній мегатеоретичній основі, центральним елементом якої є теорія інноваційно-психологічного клімату закладу як освітньо-наукової організації (О.Є. Фурман (Гуменюк) [18; 19]); б) багатовимірному методологічному підґрунті, що

реалізує підходи неklasичної та постнеklasичної наукової раціональності в конструюванні дослідницьких об'єктів, а також принципи й нормативи вітакультурного та циклічно-вчинкового підходів; в) авторському комплексу програмово-методичних і навчально-методичних засобів нового покоління (зокрема, граф-схем дисциплін, наукових проєктів навчальних модулів, освітніх сценаріїв, модульно-розвивальних підручників, тезаурусів курсів, програм самореалізації особистості здобувача); г) на проблемно-ситуаційних організаційно-управлінських ритмах освітнього процесу та восьми інваріантних психомистецьких технологіях паритетної (полідіалогічної, мислекомунікаційної, психосоціально рівноправної) освітньої взаємодії викладачів і здобувачів соціономічних спеціальностей.

З огляду на поступальний розвиток кафедри психології та соціальної роботи – від однієї освітньої програми у 2003 році до дев'яти різноспрямованих програм першого, другого та третього рівнів підготовки у 2024 році, а також на підтверджену високу якість професійної компетентності випускників, є підстави стверджувати, що навіть за умов сучасної воєнної реальності професорсько-викладацький колектив цієї кафедри та всього класичного університету міста Тернополя створив високорозвивальний, гуманістично орієнтований, внутрішньо комфортний і водночас персонально вимогливий простір. Такий простір сприяє гармонізації психофізіологічних ресурсів і можливостей, підтримує ситуаційно зумовлені функціональні стани організму, посилює вмотивованість і працездатність на рівні індивідуально-психологічного повсякденного буття та формує особистісні якості кожного здобувача вищої освіти. Цей висновок підтверджує авторська освітня модель професійної підготовки фахівців у закладі вищої освіти (А.В. Фурман і наукова школа), яка вирізняється інноваційністю в низці ключових аспектів організації та реалізації університетської діяльності.

1. Телеологічний та аксіопсихологічний аспекти в їх логіко-змістовій взаємодоповненості та діалектичній єдності передбачають насамперед досягнення гармонійної ціледоцільності вітакультурної організації того сегмента суспільного життя, який зазвичай описується такими поняттями, як «система вищої освіти», «освітній простір», «освітній простір університету», «студентство як форма життя», «зміст і технології професійної освіти», «паритетна освітня взаємодія» тощо. Ключовим при цьому є те, що викладачі та здобувачі освіти, орієнтуючись на спільні раціогуманістичні цінності та узгоджені особистісні прагнення, послідовно утверджуються спочатку як суб'єкти освітньої поведінки (перший курс), згодом як особистості освітньої діяльності (другий курс), далі як індивідуальності освітніх учинків (третій – четвертий курси) й, нарешті, як універсуми фахового самотворення (п'ятий – шостий курси).

2. Дидактичний аспект передбачає інтеграцію традиційних досягнень дидактики як науки й мистецтва організації навчання з інноваційними напрацюваннями сучасної психодидактики. Центральною ланкою останньої, за А.В. Фурманом, є цілісний модульно-розвивальний цикл навчання, що охоплює: а) динаміко-екзистенційну єдність чотирьох періодів (пізнавально-інформаційного, нормативно-регуляційного, ціннісно-рефлексивного, духовно-спонтанного) та відповідних восьми етапів розвивальної взаємодії між учасниками; б) усвідомлену діяльність наставника і кожного здобувача освіти з нормативно визначеним, ситуаційно зумовленим і різноспрямованим психолого-педагогічним змістом цієї полідіалогічної взаємодії; в) актуалізацію матеріалу шести ключових пластів соціокультурного досвіду (наука, культура, фізична активність, розумова діяльність, світогляд, мистецтво) як підґрунтя для проєктування змістового модуля і реалізації конкретних освітніх цілей і завдань; г) модульно-ієрархічну та ситуаційно структуровану побудову розвитково-екзистенційного перебігу освітнього процесу, що передбачає розмежування та узгодження різних видів і типів модулів; д) поєднання зовнішніх процесів актуалізації, які організовує наставник у межах університету через застосування інноваційних психотехнологій, із внутрішніми процесами, що забезпечують самостійний розвиток особистісних здібностей здобувачів вищої освіти.

3. Оргдіяльнісний аспект стосується технологічно впорядкованої, методично забезпеченої та психологічно паритетної освітньої діяльності викладачів і студентів як ключової ланки їх полідіалогічної навчальної взаємодії й комунікації. У таких умовах міжособистісний контакт передбачає передусім рівність психосоціальних цілей і функцій, а також спільність норм і засобів освітньої співпраці. Як результат, підсумковим критерієм є не лише опанування здобувачем знань, норм і відповідних компетентностей, а й створення конкретних результатів освітньої діяльності – зокрема, підготовка й оприлюднення наукових доповідей і тез у збірниках праць молодих учених, розроблення студентських модульно-розвивальних підручників тощо.

4. Психомистецький аспект передбачає практичне втілення психодраматичної концептуальної моделі освітньої співдіяльності та ділового спілкування між викладачем і студентами під час навчальних занять. Ця модель ґрунтується на класичній динаміці розвитку освітньої сцени: «зав'язка – розгортання подій – кульмінація – спад подій – розв'язка» та передбачає катарсичні імпульси, полівалентні спонукання, конструктивні емоційні переживання й інтуїтивні прозріння свідомості. У такому форматі мотивована партнерська взаємодія учасників наближається за своїм характером до мистецької співтворчості.

5. Комплексне навчально-книжкове забезпечення охоплює оптимальний набір засобів для

продуктивної освітньої діяльності з окремої дисципліни (див. вище), у межах якого модульно-розвивальний підручник виконує роль квазісуб'єкта вітакультурного діалогування. Такий підручник забезпечує багатозначну й полісміслову взаємодію кожного майбутнього фахівця з навчальним матеріалом, сприяє розвитку наявних засобів, методів і форм організованої розумової діяльності та, відповідно, оптимізує перебіг посферних процесів його саморозвитку.

6. Методологічний аспект передбачає як запровадження нових принципів, підходів, методів і способів реалізації ефективної освітньої діяльності в закладах вищої освіти, так і засвоєння майбутніми фахівцями більш досконалих форм, моделей, засобів та інструментів власної рефлексивної мислєдіяльності. Це означає, що професіонал-гуманітарій нового покоління здатен у персоніфікованому вимірі власного буття свідомо осмислювати завдання й проблеми професійного повсякдення, знаходити оптимальні способи та засоби їх розв'язання, а також майстерно здійснювати професійну діяльність, володіючи нею в усіх деталях.

Додатково важливим є й аспект психологічного захисту. Як свідчать дані опитувань, частина користувачів демонструє страх перед негативними наслідками взаємодії з ШІ, що виявляється навіть у вигляді гумористичних уявлень про «повстання машин». Такий страх, згодом перше у психологічному сенсі, становить прояв тривожності, пов'язаної з невідомістю і втратою контролю [30]. Ввічливість у комунікації зі штучним інтелектом може слугувати своєрідним ритуалом безпеки, який зменшує відчуття загрози та відновлює суб'єктне відчуття контролю.

Крім того, слушно розглянути феномен квазісуб'єктності як особливого режиму функціонування свідомості в цифровому просторі. З позиції когнітивної психології взаємодія з чат-ботом формується як «імітація» соціального діалогу, яка не вимагає від користувача повноцінної рефлексії власної суб'єктності [9]. Користувач зазнає спрощення внутрішнього процесу суб'єктності, адже відсутність емоційного зворотного зв'язку та контекстної гнучкості в ШІ призводить до статичності й ритуалізації поведінки. У такий спосіб виникає

квазісуб'єктна взаємодія – стан, в якому суб'єктність частково трансформується, перетворюючись на формалізовану дію в межах заданих алгоритмів.

Психологічно ця трансформація має й позитивні, й негативні наслідки. З одного боку, вона дозволяє адаптуватися до цифрової реальності, використовуючи алгоритмічні механізми, що полегшують навігацію у віртуальному просторі, підтримують психологічну стабільність і допомагають уникнути соціальної ізоляції, з іншого – постійне зменшення глибини суб'єктності здатне призводити до ерозії міжособистісних навичок, зниження емпатії і формування поверхневих моделей спілкування, що ускладнює реальні соціальні контакти [13].

У контексті психології розвитку важливим є також розгляд квазісуб'єктності в молодих користувачів цифрових технологій [23]. Для дітей і підлітків, які ще формують базові моделі соціальної взаємодії, повторюване спілкування з ШІ у формі квазісуб'єктних взаємодій може закріпити модель поверхневого комунікативного стилю, де акцент зміщується з глибинної емоційної взаємодії на алгоритмічну формальність. Це вимагає підвищеної уваги з боку освітян та психологів до формування цифрової компетентності, що охоплює розвиток критичного мислення і навичок емоційної регуляції [11].

Таким чином, психологічне обґрунтування квазісуб'єктності людської взаємодії в цифровому просторі зосереджує увагу на складній динаміці між традиційними соціальними нормами, індивідуальними психологічними механізмами та особливостями техногенного простору. З огляду на це подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук балансів між збереженням глибини суб'єктної позиції людини та ефективною адаптацією до нових форм взаємодії [8] (табл. 2).

У табл. 2 систематизовано ключові психологічні аспекти, що визначають специфіку квазісуб'єктності людської взаємодії з цифровими агентами, зокрема чат-ботами та ШІ. Першим важливим компонентом є дотримання соціальних норм, яке виявляється у відтворенні звичних моделей ввічливості та взаємоповаги під час спілкування

Таблиця 2

**Ключові психологічні аспекти квазісуб'єктності людської взаємодії із цифровими агентами, згруповано (за [1; 2; 5; 6; 12])**

| Психологічний аспект                     | Опис                                                      | Пояснення в контексті квазісуб'єктності                                  |
|------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|
| Соціальні норми                          | Відтворення усталених моделей ввічливості та взаємоповаги | Моделювання міжособистісної взаємодії навіть із неособистісними агентами |
| Когнітивний дисонанс                     | Психологічне напруження від несумісності дій та уявлень   | Ввічливість допомагає знизити дисонанс і підтримати внутрішню гармонію   |
| Психологічний захист                     | Захисний механізм проти тривожності та невизначеності     | Ритуалізація ввічливості знижує страх перед новими технологіями          |
| Когнітивні механізми суб'єктності        | Спрощення внутрішніх рефлексій і формалізація комунікації | Квазісуб'єктність як адаптивний стан у цифровому просторі                |
| Вплив на розвиток комунікативних навичок | Можливе формування поверхневих моделей спілкування        | Ризик ерозії емпатії та соціальних навичок у молоді                      |



навіть із неживими комунікантами [2]. Цей феномен вказує на прагнення людини до збереження міжособистісних форматів взаємодії, що підтримує психологічний комфорт і стабільність.

Когнітивний дисонанс, що виникає через суперечність між розумінням природи цифрового агента як неособистісного об'єкта і рефлексорною поведінкою ввічливості, слугує каталізатором формування адаптивних механізмів урівноваження психічного стану [1]. Ввічливість у такому разі функціонує як спосіб зменшення внутрішнього напруження та підтримання когнітивної цілісності.

Психологічний захист, що оприявнюється у вигляді ритуалізованої ввічливості, також має значення в умовах технологічної невизначеності, допомагаючи користувачам долати тривогу і страх перед новими формами комунікації [6]. Це дозволяє особі не лише зберегти відчуття контролю, а й підтримувати емоційну рівновагу.

Когнітивні механізми суб'єктності, наведені в табл. 2, вказують на те, що квазісуб'єктність є своєрідною адаптацією психіки, що дозволяє формалізувати і спрощувати внутрішні рефлексії в процесі взаємодії з технологіями [5]. Такий процес забезпечує ефективність комунікації, але водночас може призводити до певного зниження глибинного усвідомлення суб'єктності іншого.

Останній аспект – вплив цифрової взаємодії на розвиток комунікативних навичок, особливо в молоді – підкреслює потенційну небезпеку формування поверхневих моделей спілкування. Це часто стимулює ерозію емпатії та соціальну чутливість, що має важливі наслідки для міжособистісних стосунків у реальному житті [12].

Загалом, наведені психологічні аспекти демонструють багатовимірність явища квазісуб'єктності в контексті цифрової комунікації, висвітлюючи як її адаптивні функції, так і потенційні ризики для суб'єктності людини.

Психологічне обґрунтування квазісуб'єктності людської взаємодії демонструє складний та багатовимірний характер процесів, що відбуваються в цій взаємодії особи з цифровими агентами, зокрема ШІ і чат-ботами. Аналізуючи психологічні механізми, доречно виокремити ключові аспекти, які визначають формування квазісуб'єктності: відтворення соціальних норм у комунікації, когнітивне врівноваження через подолання дисонансу, використання ритуалів ввічливості як психологічного захисту, задіяння адаптивних когнітивних стратегій, що дозволяють людині ефективно функціонувати в нових цифрових контекстах. Водночас цей феномен містить потенційні ризики щодо глибинного усвідомлення суб'єктності іншого, а також формування поверхневих моделей спілкування, які можуть негативно впливати на розвиток емпатії та соціальних навичок (див. [23]). Отже, квазісуб'єктність діє як психологічний механізм адаптації людини до трансформації комунікативного довкілля, що відкриває нові перспективи для досліджень у царині психології

цифрової взаємодії та розвитку особистості в технологічному світі.

#### Висновки:

1. Завдяки аналізу історико-наукового розвитку концепції суб'єктності в контексті психології та філософії підтверджено, що проблема суб'єктності залишається ключовою в сучасних дослідженнях, оскільки вона є фундаментальною для розуміння внутрішніх механізмів людської свідомості та поведінки. Визначено, що суб'єктність не є статичним утворенням, а динамічним процесом, який перебуває в тісному зв'язку з культурними, соціальними і технологічними трансформаціями. Особливо важливо враховувати, що в цифрову епоху цей феномен набуває нових вимірів, що зумовлено впливом штучного інтелекту та цифрових агентів, які створюють умови для формування квазісуб'єктності.

2. Теоретико-методологічний підхід сутнісного змісту феномену взаємодії дозволив виокремити його багатовимірну природу, що охоплює не лише зовнішні міжособистісні процеси, але й внутрішні психічні механізми. Доведено взаємозв'язок телеологічних, аксіопсихологічних, дидактичних, оргдіяльнісних, психомистецьких, навчально-книжкових та методологічних аспектів, які формують цілісну модель освітньої взаємодії. Примітно, що ця модель є інноваційним підходом у контексті розвитку вищої освіти і має безпосереднє відношення до трансформації суб'єктності в процесі цифрової комунікації.

3. Проведений глибинний розгляд психологічних механізмів формування квазісуб'єктності у взаємодії з цифровими агентами виявив особливості адаптивної трансформації традиційної суб'єктності під впливом алгоритмічних структур. Визначено, що квазісуб'єктність характеризується спрощенням внутрішніх рефлексій, формалізацією комунікативних актів та зниженням емоційного зворотного зв'язку. Це пояснює виникнення певних психологічних ризиків, пов'язаних з ерозією емпатії та розвитком поверхневих моделей взаємодії.

4. Сутнісний аналіз особливостей цифрової взаємодії молодих користувачів виявив, що повторювана квазісуб'єктна взаємодія може впливати на формування комунікативних навичок, сприяючи укріпленню алгоритмічної формальності через зниження глибинної емоційної взаємодії. Це вказує на нагальну потребу в розробленні систем цифрової компетентності, які б містили критичне мислення та емоційну регуляцію, що є важливим фактором запобігання соціальній ізоляції та погіршенню якості міжособистісного спілкування.

5. Методологічний аспект дослідження підкреслив важливість упровадження нових принципів, підходів та технологій в освітній процес для забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців у сфері психології та соціальної роботи. Запропоновано інтеграцію психодидактичних модулів з урахуванням цифрової трансформації освітнього

простору, що сприяє формуванню суб'єктної позиції особистості навіть у контексті квазісуб'єктності цифрової взаємодії. Вказане різноманіття освітніх траєкторій дозволяє підвищити рівень само-рефлексії та професійної компетентності здобувачів вищої освіти.

6. Комплексне дослідження соціальних норм, когнітивних механізмів та психологічного захисту в контексті взаємодії з цифровими агентами підтвердило, що квазісуб'єктність виступає одночасно як механізм адаптації і потенційне джерело ризиків. Установлено, що для збереження глибини суб'єктної позиції людини та ефективної адаптації до нових форм комунікації необхідно подальше дослідження балансу між технологічними можливостями та збереженням психологічних ресурсів особистості. У форматі таких умов відкриваються перспективи розвитку міждисциплінарних досліджень у сфері психології цифрової взаємодії.

#### ЛІТЕРАТУРА:

- Брусник Ю.М., Морозова О.О. Доповнена реальність як інструмент освітнього процесу. *Інформаційні технології в освітньому просторі сучасних українських шкіл* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 26 серп. 2020 р.). Тернопіль 2020. С. 107–111.
- Вакуленко Т.О. Використання chatgpt у навчанні англійської мови студентів закладів вищої освіти. *Sciences of Europe*. 2025. С. 56–60.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
- Гуменюк (Фурман) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу : монографія. Ялта-Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 340 с.
- Дерев'янка С.П. Емоційний штучний інтелект у професійній підготовці майбутніх психологів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 1 (81). С. 192–209.
- Дерев'янка С.П., Примак Ю.В., Ющенко І.М. Штучний інтелект та емоційний штучний інтелект як феномени сучасної когнітивної психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Острог : НаУОА, 2020. № 11. С. 115–119.
- Кант І. Критика практичного розуму / Пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
- Кацавцева Кристина. Як правильно спілкуватися зі штучним інтелектом і чи треба його дякувати – відповіді. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/curiosities/kak-pravilno-obshchatsya-s-iskusstvennym-intellektom-i-nado-ego-ego-blagodarit-otvety-13005393.html> (дата звернення: 17.05.2025).
- Ковачов С. Поговори зі мною: діалог зі штучним інтелектом про використання його в навчанні та наукових дослідженнях. 2023. URL: <https://pedagogy.bdpi.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/6.pdf>
- Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ : ПАПААН, 2003. 240 с.
- Мар'єнко М.В., Коваленко В.В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Вип. 1(38). С. 48–53.
- Філософська рефлексія про штучний інтелект та його вплив на розвиток суспільства, людини та освіти / В. Нікітенко та ін. *Humanities studies*. 2024. Вип. 19 (96). С. 67–76.
- Петренко В.О., Фонарьова Т.А., Бушуєв К.М. Сучасні аспекти менеджменту організацій: штучний інтелект у створенні креативної інформації для менеджерів : монографія. Дніпро : ТОВ «ЮК ЮРСЕРВІС», 2020. 68 с.
- Попович М.В. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 1998. 727 с.
- Психологічний словник / авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова ; ред. Н.А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
- Савчин М.В. Духовна парадигма психології: монографія. Київ : Академвидав, 2013. 252 с.
- Фуко М. Археологія знання / Пер. з фр. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
- Фурман (Гуменюк) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу : монографія. Ялта – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 340 с.
- Фурман (Гуменюк) О.Є. Методологія пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату. *Психологія і суспільство*. 2012. № 1. С. 47–81.
- Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, заперечення : монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 340 с.
- Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект : монографія. Тернопіль : Астон, 2007. 164 с.
- Фурман А.В., Гуменюк (Фурман) О.Є. Модульно-розвивальне навчання: передумови, новації, впровадження. *Освіта і управління*. 1997. Т. 1. № 4. С. 94–122.
- Фурман А.В., Миколук Ю.М. Психологічне розвінчання міфів про всесильність штучного інтелекту. *Психологія і суспільство*. 2025. № 2. (92). С. 11–21.
- Фурман О.Є. Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Тернопіль, 2015. 467 с.
- Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Сутнісні визначення модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів в освітньому процесі. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 53–81.
- Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 1977. 84(2). 191–215. URL: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191>
- Derrida Jacques. Writing and difference. Translation of L'écriture et la difference. The University of Chicago Press, Chicago, USA. 1978. 342 p. URL: [https://monoskop.org/images/8/84/Derrida\\_Jacques\\_Writing\\_and\\_Difference\\_1978.pdf](https://monoskop.org/images/8/84/Derrida_Jacques_Writing_and_Difference_1978.pdf)
- Festinger L. Social comparison theory. Selective Exposure Theory, 1957. 16(401). URL: [http://www.bahaistudies.net/asma/selective\\_exposure-wiki.pdf](http://www.bahaistudies.net/asma/selective_exposure-wiki.pdf)

29. Hamish Hector. Are you polite to ChatGPT? Here's where you rank among AI chatbot users. TechRadar. URL: <https://www.techradar.com/computing/artificial-intelligence/are-you-polite-to-chatgpt-heres-where-you-rank-among-ai-chatbot-users>

30. Levinson C. A., Rodebaugh T. L., White E. K., Menatti A. R., Weeks J. W., Iacovino J. M., Warren C. S. Social appearance anxiety, perfectionism, and fear of negative evaluation. Distinct or shared risk factors for social anxiety and eating disorders? *Appetite*. 2013. 67. 125–133. URL: <https://doi.org/10.1016/j.appet.2013.04.002>

31. Ziqi Yin, Hao Wang, Kaito Horio, Daisuke Kawahara, and Satoshi Sekine. 2024. Should We Respect LLMs? A Cross-Lingual Study on the Influence of Prompt Politeness on LLM Performance. In *Proceedings of the Second Workshop on Social Influence in Conversations (SICon 2024)*, p. 9–35, Miami, Florida, USA. Association for Computational Linguistics. URL: <https://doi.org/10.18653/v1/2024.sicon-1.2>

*Стаття надійшла у редакцію: 27.08.2025*

*Стаття прийнята: 16.09.2025*

*Опубліковано: 23.10.2025*